

ПАЛІТЫЧНЫЯ І ЭКАНАМІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ПАСЫРЭННЯ І ВЫКАРЫСТАННЯ МОЎ

Р. М. Ключнік

Універсітэт імя Альфрэда Нобеля

Днепр, Украіна

e-mail: nobelpolis@duan.edu.ua

Артыкул прысвечаны палітычным і эканамічным аспектам пасырэння і выкарыстання моў. На прыкладах лацінскай, англійскай, французскай, валійскай і іншых моў паказаны ўплыў палітычных і эканамічных фактараў на шырыню ўжытку той ці іншай мовы. Звяртаецца ўвага на ролю моў ва ўмовах глабалізацыі.

Ключавыя словы: мова; моўная палітыка; эканамічнае развіццё; адукацыя.

POLITICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE SPREAD AND USE OF LANGUAGES

R. M. Kliuchnyk

Alfred Nobel University

Dnipro, Ukraine

e-mail: nobelpolis@duan.edu.ua

The article is devoted to political and economic aspects of the spread and use of languages. The examples of Latin, English, French, Welsh and other languages illustrate the influence of political and economic factors on language spread. Special attention is paid to the role of languages in the conditions of globalization.

Key words: language; language policy; economic development; education.

Выкарыстанне розных моў суправаджала развіццё цывілізацыі на працягу тысячагоддзяў. Старажытны Егіпет, Асірыя, Персія мелі не толькі цэнтралізаваную палітычную сістэму, а і ўнармаваную сістэму пісьма. Асноўная мова Старажытнай Індыі – санскрыт – з’яўляецца адной з афіцыйных моў ужо сучаснай Індыі (нягледзячы на невялікую колькасць носьбітаў).

Старажытнагрэчаская мова ўжывалася як *lingua franca* на тэрыторыі грэчаскіх полісаў і шматлікіх калоній. Нават пасля інкарпарацыі тэрыторыі Грэцыі да Рымскай дзяржавы валоданне грэчаскай мовай лічылася прэстыжным у рымскім грамадстве. Нават сёння частка навуковых тэрмінаў – гэта запазычаныя старажытнагрэчаскія словы: аўтаномія, біяграфія, галактыка, дэмакратыя, філасофія і г.д.

Сярод італійскіх моў асаблівую ролю адыграла ў гісторыі лацінская мова. Першапачаткова гэта была мова племені лацінаў, якое жыло ў невялікай вобласці Лацыі. Заснаванне ў гэтай вобласці Рыма і далейшая цэнтралізацыя Рымскай дзяржавы адыгралі важную ролю ў пасырэнні лацінскай мовы на значных абшарах Еўропы, Азіі і Афрыкі. З лацінскай

мовай пазнаёміліся і плямёны, якія жылі за межамі Рымскай імперыі – кельты, германцы, славяне. Так, яшчэ ў часы Антычнасці (да 476 г.) германцы запазычылі шмат лацінскіх слоў. Напрыклад, *Mauer* (ад лац. *murus*) – мур, каменная сцяна. Слова *Fenster* (акно) паходзіць ад лацінскага *fenestra*. У Сярэдня вякі, калі лацінская мова заставалася мовай адукацыі, былі запазычаны словы *Schule* (ад лац. *schola*) – школа, *schreiben* (ад лац. *scribere*) – пісаць [1, с. 438-439].

У іншых мовах таксама знаходзім шмат лацінскіх запазычанняў. У англійскай мове, вядомай сваімі простымі правіламі ўтварэння множнага ліку (дадаваннем *s/es*), можна знайсці некаторыя выключэнні, і большасць з іх існуе толькі з-за лацінскага паходжання. Так, множны лік слова *nucleus* (ядро) – *nuclei*, *datum* (дадзенае велічыня) – *data*. Гэта лацінскія назоўнікі другога скланення, а англійская мова захавала некаторыя іх асаблівасці.

У эпоху Адраджэння лацінская мова заставалася мовай, зразумелай усім адукаваным людзям Еўропы. Але развіццё нацыянальных дзяржаў, пашырэнне адукацыі сярод усё большай колькасці людзей, прагрэс у кнігадрукаванні і іншыя фактары змянілі сітуацыю, і ўжо ў XVIII стагоддзі лацінскую мову ў краінах Еўропы выцясняюць нацыянальныя – англійская, французская, нямецкая, польская і іншыя. Улічваючы ролю Францыі ў развіцці культуры і навукі, менавіта французская мова была *lingua franca* на тэрыторыі большасці краін Еўропы, ў тым ліку Расійскай імперыі. Сляды асаблівага статусу французскай мовы ў XVIII-XIX стагоддзях можна ўбачыць і сёння. Так, Сусветны паштовы саюз выкарыстоўвае французскую мову як афіцыйную.

Развіццё каланіяльных імперыяў абумовіла пашырэнне еўрапейскіх моў і знікненне ці выцясненне тысяч іншых моў, якія выкарыстоўваліся мясцовымі плямёнамі. Сляды панавання іспанцаў можна ўбачыць ў Паўднёвай Амерыцы, дзе большасць краін (акрамя Бразіліі і некаторых іншых) выкарыстоўваюць адзіную дзяржаўную мову – іспанскую. Сярод іх ёсць і выключэнні: так, у Перу і Балівіі афіцыйны статус таксама мае мова кечуа, родная мова мясцовага індзейскага народа.

Англійская мова пашырылася на ўсіх кантынэнтах Зямлі, дзякуючы экспансіі Брытанскай імперыі, якая ў XIX стагоддзі была найбуйнейшай дзяржавай свету. Не толькі краіны, створаныя англасаксамі, гавораць па-англійску, а і шматлікія посткаланіяльныя дзяржавы: Індыя, Нігерыя, Замбія, Гана і г.д. Мовы мясцовых плямёнаў у гэтых краінах захаваліся, але іх статус адрозніваецца ад статусу мовы былых каланізатараў. Але нават у метраполіі пашырэнне і ўжыванне англійскай не было беспраблемным. Так, валійцы выкарыстоўвалі сваю мову, зусім не

падобную да англійскай. У XIX ст., калі індустрыялізацыя абумовіла ўніфікацыю ў розных сферах грамадскага жыцця, англійская адміністрацыя пачала ціснуць на валійцаў перш за ўсё праз установы адукацыі. У школах дзецям было забаронена размаўляць па-валійску. Вынікам гэтага стала выпяцненне валійскай мовы з агульнага ўжытку. Толькі ў 1939 г. адкрылі першую прыватную валійскую школу, а першую дзяржаўную – у 1947 г. Першы валійскі тэлеканал S4C пачаў вяшчанне толькі ў 1982 г. У 1993 г. быў падпісаны адзін з найважнейшых дакументаў у гісторыі барацьбы за статус валійскай мовы – «Акт пра валійскую мову». Паводле дакумента, абедзве мовы маюць аднолькавы статус ва ўсіх сферах грамадскага жыцця Уэльса. Усе назвы вуліц, гарадоў і вёсак, інфармацыя ў грамадскіх месцах, рэклама і іншыя дадзеныя пішуцца на англійскай і валійскай мовах [2, с. 86–87].

Як было сказана вышэй, пытанне мовы часта ператваралася ў палітычную праблему. На працягу гісторыі рабіліся шматлікія спробы стварыць адзіную мову, зразумелую для ўсіх. Польскі ўтапіст Л. Заменгоф, які жыў у Расійскай імперыі, стварыў мову эсперанта, мэтай якой было забеспячэнне мірнага суіснавання розных народаў. Але гэта мова не атрымала пашырэння, аб якім марыў яе аўтар, а прычыны міжнародных і грамадзянскіх канфліктаў, як мы ведаем, ляжаць не толькі і не столькі ў сферах моўнай палітыкі.

Цікавай з пункту гледжання моўнай палітыкі з’яўляецца сітуацыя ў Рэспубліцы Гаіці. Спачатку адзінай дзяржаўнай мовай там была зацверджана французская. Але ў 1961 г. статус другой дзяржаўнай быў дадзены гаіцянскай крэольскай мове (*kreyòl ayisyen*), роднай для большасці насельніцтва краіны. Фарміраванне гэтай мовы адбылося стыхійна, калі рабоў з Афрыкі прывезлі на Гаіці, і там яны пачалі ўжываць словы як мовы гаспадароў-французаў, так і сваіх родных моў. У 2014 г. была створана нават Акадэмія гаіцянскай крэольскай мовы (*Akademî Kreyòl Ayisyen*).

У сучасных краінах Еўропы сітуацыя з мовамі таксама цесна звязана з палітычнымі і эканамічнымі працэсамі. Так, у Швейцарыі, якая з’яўляецца дэцэнтралізаванай федэратыўнай рэспублікай, чатыры дзяржаўныя мовы: французская, нямецкая, італьянская і рэтараманская (апошнюю выкарыстоўвае толькі 1 % грамадзян). У Фінляндыі шведская мова таксама мае дзяржаўны статус; яе лічаць роднай толькі 5,5 % грамадзян, але ва ўсіх школах краіны ёсць прадмет «абавязковая шведская» [3]. Супраць гэтай палітыкі выступаюць нацыяналісты, у тым ліку партыя «Сапраўдныя фінны».

У Латвіі адзінай дзяржаўнай мовай з'яўляецца латышская, але шмат людзей лічаць роднай мовай рускую. Некаторыя палітычныя лідары падтрымлівалі ідэю дзяржаўнага статусу рускай мовы. Рэферэндум 2012 г. у Латвіі прадэманстраваў: 75 % грамадзян падтрымліваюць статус латышскай як адзінай дзяржаўнай, таму руская мова засталася ў статусе замежнай [4]. Але, улічваючы колькасць турыстаў з краін былога СССР, ведаць рускую мову ў Латвіі выгадна эканамічна: часта турысты не ведаюць ні латышскай, ні англійскай.

Ва ўмовах глабалізацыі англійская мова, відавочна, набывае ўсё большага пашырэння. У гэтым кантэксце неабходна звярнуць увагу на некаторыя тэндэнцыі:

а) большасць людзей, здольных размаўляць па-англійску, – гэта носьбіты іншых моў; яны вывучылі англійскую не ў дзяцінстве, таму ў іх маўленні ёсць памылкі і недакладнасці;

б) у некаторых краінах Захаду англійская мова ўжо не лічыцца замежнай, а хутчэй выкарыстоўваецца як другая працоўная (нават не маючы дзяржаўнага статусу);

в) у англійскай мове часцей за іншыя з'яўляюцца і набываюць пашырэння неалагізмы, напрыклад, словы *covidiot* (*COVID* + *idiot*) і *netizen* (*Internet* + *citizen*).

Такім чынам, выкарыстанне моў цесна звязана з эканамічнымі і палітычнымі працэсамі ў краіне і свеце. Глабалізацыя палітыкі і эканомікі ў XXI стагоддзі працягвае змяняць моўную сітуацыю як у асобных краінах, так і ў сферы міжнародных адносін.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Кузьминов Е. А. Влияние латыни на развитие немецкого языка // 75-я научная конференция студентов и аспирантов Белорусского государственного университета : материалы конф. В 3 ч. Ч. 2, Минск, 14–23 мая 2018 г. Минск : БГУ, 2018. С. 437–440.
2. Борисова Н. Борьба за язык в Уэльсе // Современная Европа. 2019. № 2. С. 84–94.
3. The Swedish language in education in Finland [Electronic resource]. Mode of access: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/swedish_in_finland_2nd.pdf (date of access: 21.07.2021).
4. Referendum for Amendments to the Constitution of Latvia (2012) [Electronic resource]. Mode of access: <https://www.cvk.lv/en/referendums/referendum-for-amendments-to-the-constitution-of-latvia-2012> (date of access: 21.07.2021).